

Kejsarn av Portugallien

Ett sätt att introducera romanen *Kejsarn av Portugallien* är att tillsammans läsa kapitlet ”Den röda klänningen” som pedagogisk närläsning, eftersom det både presenterar romanens huvudpersoner och ger flera ledtrådar till den fortsatta utvecklingen. Detta kan gå till på följande sätt. Ett litet textstycke i taget visas på overhead eller powerpoint och lärare och klass samtalar om texten styckevis. Eleverna ska helst inte känna till vem som har skrivit texten utan de ska få möta den helt förutsättningslöst.

Den röda klänningen

Vad kan en text med den rubriken handla om? Fria associationer.

Spelar färgen någon roll? Den blå klänningen? Den svarta klänningen? Den vita klänningen?

När den unga flickan ifrån Skrolycka var sjutton år gammal, så hände det sig, att hon kom gående till kyrkan en sommarsöndag i sällskap med bägge föräldrarna.

Vilken information får läsaren av den här meningen?

Vad ger ortnamnet Skrolycka för associationer?

Medan hon gick på vägen, hade hon över sig en schal, som hon lade av, när hon kom i kyrkbacken, och då fick man se, att hon var klädd i en klänning, som ingen i socknen hade sett make till.

Varför tror ni att hon hade en schal över sig när hon gick på vägen? Varför tog hon av sig den när hon kom till kyrkbacken?

Hur föreställer ni er att hennes klänning såg ut?

Ser ni några ålderdomliga ord i texten? Vad säger de oss om textens ålder?

En av de där köpmännen, som går omkring med stora säckar på ryggen, hade letat sig fram ända till Askedalarna, och när han hade fått se Klara Gulla i hennes friska ungdomsprakt, hade han tagit fram ett tyg ur påsen, som han ville förmå föräldrarna att köpa åt henne. Det var rött, och det gick i skiftningar, och det var nästan som siden. Tyget var likaså dyrt, som det var vackert, och det fanns ingen möjlighet för Jan och Katrinna att köpa tösen en sådan klänning, fast nog kan man förstå, att åtminstone Jan inte skulle ha begärt bättre.

Här får vi reda på vad flickan och hennes föräldrar heter och hur hon ser ut. Vad tänker ni om namnet Klara Gulla? Koppla tillbaka till en diskussion om

namnet när sista stycket på kapitlet läses. För mer om namnet läs även kapitlet ”Klara Fina Gulleborg”.

Vad tänker ni om namnet Askedalarna? Vad ser ni framför er?

Vad säger oss formuleringen ”friska ungdomsprakt”?

Varför har författaren skrivit att det är ”nästan” som siden, tror ni?

Det uppstår ett problem när de får se det vackra röda tyget, vilket?

Vad förstår läsaren av den sista satsen i detta stycke?

Men tänk, att när handelsmannen hade trugat och bett dem förgäves en lång stund, så blev han rent ifrån sig över att han inte fick sin vilja fram! Han hade satt sig i sinnet, sade han, att deras dotter skulle ha tyget. Han hade inte sett någon i hela trakten, som det skulle bli så vackert på som på henne. Och därpå tog han och mätte av så mycket tyg, som behövdes till en klänning, och gav det till Klara Gulla. Han brydde sig inte om någon betalning. Han begärde bara, att han skulle få se henne klädd i den röda klänningen, nästa gång han kom till Skrolycka.

Diskutera tillsammans hur problemet får en lösning. Kan det finnas något tveksamt med att hon får tyget gratis? Vad menas med att han begärde bara?

Hur skulle ni själva ha gjort i den situationen?

Sedan hade klänningen blivit sydd av den bästa sömmerskan, som fanns i socknen, hon, som annars brukade sy åt mamsellerna på Lövdala. Och när Klara Gulla fick den på sig, blev de så vackra ihop, hon och den, att man kunde tro, att de hade vuxit fram ur en av de sköna nyponbuskarna uppe i skogsbacken.

Det står att de blev ”så vackra ihop, hon och den [...]” Hur ska vi förstå den formuleringen?

Vad i texten visar att det är ett klassamhälle, dvs. stor skillnad på förutsättningarna för fattiga och rika?

Den söndagen, då Klara Gulla skulle visa sig med den nya klänningen vid kyrkan, hade varken Jan eller Katrinna kunnat stanna hemma, så nyfikna var de att få höra vad folk skulle komma att säga.

Vilka ord har författaren valt för att läsaren ska förstå att det var något speciellt med detta kyrkobesök?

Och det gick så, att alla människor lade märke till den röda klänningen, och när de hade sett på den en gång, så vände de sig om och såg på den en gång till. Men andra gången såg de inte bara på klänningen, utan också på den unga flickan, som bar den. Somliga hade hört talas om klänningen redan förut, och andra ville veta hur det kom sig, att en stackars backstutös stod

så grann på talbacken utanför kyrkan. Jan och Katrinna fick berätta historien med köpmannen om och om igen. Och när då folk fick veta hur det hängde ihop, så kunde de inte förarga sig längre. De blev glada allesammans, att lyckan hade hittat på att göra en titt in i det fattiga hemmet borta i Askedalarna.

Varför skulle folk förarga sig över den röda klänningen på en stackars fattig backstutös, tror ni?

Det var hemmansägaresöner, som sade rent ut, att om denna flickan hade varit av sådan ätt, att det hade gått an för dem att gifta sig med henne, så skulle hon ha varit förlovad, innan hon kom från kyrkan.

Här kommer signaler om den tidens klassamhälle in i texten igen. Hur formuleras det här?

Och det var hemmansägaredöttrar till och med av dem, som var "e'arva", som sade för sig själva, att de inte skulle ha tvekat att ge ett helt trädeslag i mellangift, om de hade kunnat byta sig till ett ansikte, som var så skinande rosig och så strålande av ungdom och hälsa.

Vad menas med uttrycket "e'arva"? Vad säger detta om tidens syn på kvinnors utseende och skönhetsideal? Hur är det idag?

Men nu föll det sig så, att den söndagen var det prosten i Bro, som skulle predika i Svartsjö, och inte den vanliga prästen. Och prosten var en sträng och gammaldags man, som blev förargad över allt slags överflöd både i klädedräkt och annat. Då han fick se den unga flickan i den röda klänningen, blev han visst rädd för att detta kunde vara siden, och han lät klockarn gå efter både flickan och föräldrarna, så att han skulle få tala med dem. Han såg nog, han med, att klänningen och flickan passade bra ihop, men han tyckte lika illa om saken fördenskull.

Här vet textens berättare vad prosten tänker. Vilka formuleringar visar det?

"Hör du, min flicka, jag ska säga dej en sak," sa han till Klara Gulla och lade handen på hennes axel. "Det är ingenting, som hindrar mej ifrån att klä mej som en biskop med guldkors om halsen, om jag så vill. Men det gör jag inte, för jag vill inte synas förmer, än jag är. Och på samma sätt ska inte du klä dej så grann som en herrgårdsmamsell, då du bara är dotter till en fattig backstusittare."

Det finns ett ordspråk som lyder "som man är klädd ska man vara hädd" som har samma innebörd som prostens ord ovan. Håller ni med?

Lagerlöf använder talspråk i replikerna och det blir särskilt framträdande här när det är en biskop som talar. Vilka ord är det som är utskrivet talspråk?

Detta var stränga ord, och Klara Gulla blev så bestört, att hon ingenting kunde svara. Men Katrinna skyndade sig att tala om, att flickan hade fått tyget i present.

”Ja, det kan ju väl hända,” sa prosten. ”Men förstår ni då inte, ni föräldrar, att om ni låter er dotter styra ut sej på det där sättet en gång eller par, så får ni henne sedan inte att sätta på sej sådana tarvliga kläder, som ni kan skaffa henne?”

Vad är det han varnar för här?

Hur ska vi förstå uttrycken ”styra ut sig” och ”tarvliga”?

Han vände sig bort ifrån dem, för nu hade han sagt sin mening med tydliga ord. Men Jan var färdig med ett svar, innan han kom ur hörhåll. ”Om den här lilla flickan skulle vara klädd på ett passande sätt,” sa han, ”då skulle hon vara fin som sola, för en sol å en glädje har hon varit för oss, allt sen hon föddes.” Prosten kom tillbaka och betraktade dem tankfullt alla tre. Både Jan och Katrinna såg gamla och slitna ut, men ögonen lyste i de fårade ansiktena, när de vände dem mot den strålande ungdomen, som de hade emellan sig. Då sade säkert prosten till sig själv, att det var synd att störa det gamla folket i deras belåtenhet.

”Om det är så, att du har varit till ljus å glädje för dina fattiga föräldrar, så kan du bära din dräkt med heder,” sa han med mild röst. ”För ett barn, som kan skaffa lycka till far å mor, det är det bästa, som vi ser för våra ögon.”

Vad var det som gjorde att prosten ändrade uppfattning?

Här är textens berättare inte lika säker på vad prosten tänker. Hur märks det i ordvalet?

Utifrån det kapitel ni just läst, diskutera vad ni tror att romanen handlar om. Vad finns det för budskap i avsnittet? Skulle ett tema kunna formuleras utifrån detta avsnitt?

Om ni inte på en gång vill gå vidare med att läsa hela romanen

Diskutera prästens slutord i kapitlet. Är det barns uppgift att göra sina föräldrar lyckliga? På vilka olika sätt kan ett barn göra sina föräldrar lyckliga? På vilket sätt har Klara Gulla gjort sina föräldrar lyckliga? Är det skillnad på hur små barn och vuxna barn kan göra sina föräldrar lyckliga? Tror ni att Klara Gulla kommer att fortsätta att göra sina föräldrar lyckliga? Vad i texten kan tydas så? Vad i texten kan tyda på att Klara Gulla försöker frigöra sig från sina föräldrar? Hur kommer Klara Gulla själv till tals i texten?

Läs också följande två kapitel ”Den nya ägarn” och ”Storsnipa”: hur utvecklas historien? Vad får man nu veta om Klara Gulla? Vad är det för känsla som beskrivs när hon står i sin röda klänning på toppen av berget och ser ut över bygden? Varför blir det så svårt för Jan att se dottern på bergets topp?

Om ni vill gå vidare med läsning av hela romanen

Börja med att gemensamt läsa kapitlet "Det klappande hjärtat" fram till att mor i Falla bjuder in Jan i stugan. Här ges en mängd information som senare blir av betydelse för handlingen. Hur beskrivs vedboden där Jan sitter? Sägers den beskrivningen något om hur Jan känner sig? Hur gör författaren för att gestalta Jans sätt att uttrycka sig? Diskutera hur författaren får fram hur Jan är som person och hur Jans liv har sett ut fram till den dag då han sitter i vedboden och funderar över sitt liv genom den monolog han för med sig själv. Uppmärksamma särskilt Jans beskrivning av hur han fått sin stuga och varför han gifte sig. I vilken stämning inleder Jan sin monolog med sig själv och hur utvecklas hans känslor och sinnesstämning allteftersom monologen fortskrider? Vem är mor i Falla? Hur försöker Jan visa för mor i Falla hur han känner sig? Diskutera uttrycket "Karl för sin hatt". Vad menas?

När Jan kommit in i stugan får läsaren en ingående beskrivning av hur det ser ut där. Jämför den beskrivningen med beskrivningen av vedboden. Hur känner sig Jan nu, när han får komma in i stugan? Hur beskrivs hans reaktion när barnet läggs i hans armar? Hur reagerar kvinnorna runt om honom? Vad är Jans slutsats?

Nästa kapitel "Klara Fina Gulleborg" berättas nästan helt ur Jans perspektiv. Vad är det som händer? Vem är det som ger flickan hennes namn? Vad kan förväntas i hur denna namngivningsceremoni går till?

Nu följer en rad korta kapitel (fram till Skoltävlan) som alla börjar på liknande sätt och har en liknande struktur. Hur beskrivs Jan i dessa kapitel? Fundera över hur Jans kärlek till sin dotter beskrivs i liknelser, metaforer och symboler?

Därpå följande kapitel fram till del 2 har också en liknande struktur och börjar på liknande sätt. Men här får läsaren veta mer om Klara Gulla och hennes personlighet. Hur beskrivs Klara Gulla? På flera ställen i dessa kapitel försöker berättarrösten ge uttryck för den allmänna uppfattningen om Klara Gulla bland dem som känner henne. Hur uppfattas hon?

Särskilt sista kapitlet "Den förbjudna frukten" i del 1 kan läsas symboliskt. Vad förväntas här?

När eleverna fortsätter med romanens andra del och tredje del kan de få i uppdrag att under läsningen notera ledtrådar eller framåtppekanden i texten. Be dem också notera luckor eller "tomrum" i texten. Lagerlöf arbetar med flera synliga tomrum markerade som tre streck i texten. Läsaren måste själv räkna ut vad dessa streck står för och detta kan med fördel göras gemensamt i klassen. Strecken finns i kapitlen "Den första

oktober”, ”Drömmen börjar”, ”Klädd i siden”, ”Kejsarinnan”, ”Det döende hjärtat”, ”Husförhöret”, ”Söndagen efter midsommar” och ”Välkomsthälsningen”. Det finns också osynliga tomrum i texten. Ett centralt sådant är förstås hur Jans vansinne ska förstås. Hur skildras hans framflyttande vansinne i del 2?

Del 3 av romanen handlar mycket om omgivningens reaktioner på Jans vansinne. Hur skildras omgivningen reaktioner på kejsaren och ur vems perspektiv? Hur bejakas Jans vanföreställningar och hur fördöms Jans vanföreställning av omgivningen?

Be eleverna att under läsningen av del 3 fundera över hur de skulle formulera ett budskap eller ett TEMA i romanen och om det illustreras i flera MOTIV eller parallellhandlingar. Eventuellt kan kapitlen ”Husförhöret” och ”Söndagen efter midsommar” läsas gemensamt för att diskutera romanens tema.

Del 4 skildrar Klara Gullas återkomst till sina föräldrar. Hur beskrivs Klara Gulla i kapitlen ”Välkomsthälsningen”, ”Flykten” och ”Kvarhållen”? Kapitlet ”Avskedsorden” är upplagt som en dialog mellan Klara Gulla och Linnart Björnsson, som skildrats i kapitlet ”Begravningen”. Vad händer i detta samtal? Man kan beskriva det som att Klara Gulla ställs mot väggen. Vilka medel använder sig Linnart Björnsson av?

I de två sista kapitlen beskrivs hur Klara Gulla har förändrats. Först är det hennes mamma som ser förändring, sedan alla människor på begravningen. Hur beskrivs förändringen? Fundera över vilka medel en skådespelare skulle kunna använda för att gestalta den förändring som beskrivs. Avsluta eventuellt med att se hur romanens slutscener gestaltas i Lars Molins TV-serie från 1992.

Fler exempel på hur man kan arbeta med *Kejsarn av Portugallien* finns i Gunilla Molloys *Selma Lagerlöf i mångfaldens klassrum* (2011).